

HOOFDSTUK 9

‘Ik heb getracht er bovenop te zitten’

Interview met dr. J.P. Pronk

– *Hoe bent u bij ontwikkelings samenwerking betrokken geraakt?*

Door mijn studie. Ik studeerde Algemene Economie in Rotterdam. Na mijn kandidaats wilde ik bij Tinbergen¹ studeren omdat hij de meest vooraanstaande econoom in Nederland was. Hij bleek, behalve econometrie, ook ontwikkelingsprogrammering te doceren en daar heb ik me na mijn kandidaats verder in bekwaamd. Het was naast mijn werkcollege Institutionele Economische Orde een zwaar keuzevak. Het was in die tijd eigenlijk een subrichting, maar het vak boeide mij zeer. Nadat ik was afgestudeerd vroeg hij of ik in zijn team wilde komen en dat heb ik gedaan. Vervolgens ben ik een tijdje bij de universiteit blijven hangen als wetenschappelijk medewerker.

Ik hield mij bezig met twee hoofdonderwerpen: dat was in de eerste plaats het vraagstuk van de optimale economische orde en in de tweede plaats ontwikkelingsprocessen en internationale samenwerking. Samen met Henk Bos² werd ik vertegenwoordiger van Tinbergen in het interuniversitaire evaluatieteam dat zich bezighield met ontwikkelingshulp. Dat was eind jaren zestig, onder leiding van Leon Janssen.³ Alle universiteiten die ook maar iets deden aan ontwikkelingsbeleid, waren daarin vertegenwoordigd. Ook kreeg Tinbergen veel verzoeken voor een lezing, waar hij niet allemaal zelf aan kon voldoen. Dus ging ik vaak namens hem, anderen hadden daar wat minder interesse in.

Langzamerhand werd ik bekend in Nederland, omdat ik veel schreef over ontwikkelingsvraagstukken en veel de boer opging. Wat dat betreft was ik niet de meest wetenschappelijk georiënteerde medewerker op het Instituut; ik ging er meer op uit.

– *De boer op in Nederland of...?*

Ja, ook wel in het buitenland, maar in eerste instantie vooral in Nederland. Wel werd ik door Tinbergen naar conferenties en dergelijke gestuurd; ik heb bijvoorbeeld in het kader van de Verenigde Naties een paar maanden in Thailand gedooeerd.

Maar op een gegeven ogenblik werd ik gepolst als kandidaat voor de Tweede Kamerfractie van de Partij van de Arbeid. Daar wilde men een nieuwe woordvoerder

¹ J. Tinbergen was van 1958 tot 1974 hoogleraar Wiskundige Economie en Ontwikkelingsprogrammering aan de Nederlandse Economische Hogeschool / Erasmus Universiteit Rotterdam en van 1972 tot 1975 buitengewoon hoogleraar Internationale Samenwerking aan de Rijksuniversiteit Leiden.

² H.C. Bos was van 1965 tot 1991 hoogleraar Ontwikkelingsprogrammering en Economie der Centraal Geleide Stelsels aan de Erasmus Universiteit, Rotterdam (1965 tot 1991).

³ L.H. Janssen was van 1962 tot 1986 hoogleraar Economie van Ontwikkelingslanden aan de Katholieke Economische Hogeschool Tilburg en tevens buitengewoon hoogleraar Economie van Ontwikkelingslanden aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Hij was tevens de opsteller van het rapport-Janssen, een evaluatie van de ontwikkelingssamenwerking (1965 tot 1969).

voor Ontwikkelingssamenwerking, omdat Geert Ruygers⁴ was gestorven. Zo is het gegaan.

– *Voor die tijd was u secretaris van de werkgroep Kerk en Ontwikkelingssamenwerking.*

Ik werd maatschappelijk actief op hetzelfde terrein als waar ik wetenschappelijk mee bezig hield. Verder had ik ook een kerkelijke interesse. Zo werd ik samen met Lou Keune⁵ gevraagd om Nederlandse jeugdgedelegeerde te worden naar de Assemblee van de Wereldraad van Kerken in Uppsala in 1968. Van daaruit ben ik er verder in gerold: de Werkgroep Kerk en Ontwikkelingssamenwerking, X-Y-beweging, enzovoort.

– *Wat voor rol zag u weggelegd voor de kerken in het ontwikkelingsbeleid?*

Geen!

– *Geen?*

Nee. In die tijd had je de discussie of zending en missie een rol mochten spelen in het ontwikkelingsbeleid. Daar verzette ik me tegen. De kerken hadden op de toenmalige, door de KVP geleide regering⁶ een zekere invloed. Zij konden een zekere expertise bieden. Het voorstel was niet onomstreden, maar het kabinet reageerde uiteindelijk toch positief door te komen met dat medefinancieringsprogramma.

Ik had mij er tegen uitgesproken. Mijn kritiek betrof niet de rol van de kerk, wel de vervlechting tussen kerk en staat. Ik was in die tijd lid van de Raad van de Zending van de Nederlands-Hervormde Kerk. De discussie over de functies van enerzijds de zending en anderzijds de meer politiek georiënteerde ontwikkelingssamenwerking had door de conferentie in Uppsala een nieuwe impuls gekregen. Men kende mijn opvatting dat de zending door de regering op geen enkele manier moest worden geholpen. Daar was de zending overigens zelf ook minder in geïnteresseerd. Het ging hun vooral om wat in kerkelijke kring diaconale arbeid wordt genoemd.

Verder speelde ik een rol in interkerkelijke instituties. Ik had een aantal jaren meegedraaid in de thematisering en organisatie van de Vredesweek.⁷ En ik zat in de redactie van *Wending*.⁸ Dat was een tijdschrift over evangelie en cultuur, dat veel aandacht kreeg in die tijd. Sterk PvdA gericht en sociaal-democratisch.⁸

– *Geleidelijk aan bent u in de politiek gerold. Eerst werd u Kamerlid en na de verkiezingen van 1973 werd u gevraagd minister te worden.*

Ja, ik was woordvoerder voor Ontwikkelingssamenwerking geworden en ik had meegedraaid in een wat ruimer kader. Ik begreep goed dat je niet alleen specialist moest

⁴ G.J.N.M. Ruygers was van 1946 tot 1970 lid van de Tweede-Kamer voor de PvdA. Hij was buitenlandwoordvoerder, vooral inzake ontwikkelingssamenwerking.

⁵ A.W.M. Keune was wetenschappelijk medewerker aan de Katholieke Universiteit Nijmegen (1970).

⁶ Het medefinancieringsprogramma kwam tot stand tijdens de kabinetsperiode van minister-president V.G.M. Marijnen (KVP) (1963-1965).

⁷ Sinds 1969 werd de Vredesweek georganiseerd door het Interkerkelijk Vredesberaad en behandelde elk jaar een ander thema inzake actuele vredesvraagstukken.

⁸ *Wending* was van 1946 tot 1991 een onafhankelijk protestants maandblad over evangelie en cultuur. Het blad richtte zich op vrijzinnige en orthodoxe christenen die geïnteresseerd waren in cultuur en samenleving. Het blad had grote sympathie voor de PvdA als de partij van de 'Doorbraak'.

zijn, maar ook een politiek generalist. Ik had het geluk dat ik door Joop den Uyl⁹ was uitgenodigd om, samen met Boebi Brugsma,¹⁰ secretaris te worden van de Commissie-Mansholt.¹¹ Die commissie vond dat het rapport van de Club van Rome¹² een politiek antwoord moest krijgen in Nederland. Den Uyl vond de commissie bovendien een mooi vehikel om de PvdA, D66 en de PPR op inhoudelijk-politieke gronden bij elkaar te brengen. Op die manier had ik de gelegenheid om over de grenzen van louter ontwikkelingssamenwerking heen te kijken en me ook met milieu en economische politiek bezig te houden.

Vervolgens ben ik, toen we weer nieuwe verkiezingen in zouden gaan, gevraagd als lid van de commissie die het verkiezingsprogramma moest opstellen. Dat leverde uiteindelijk Keerpunt '72 op¹³. Ik schreef de ontwikkelingsparagraaf, en verdedigde hem binnen het congres. En ik kreeg hem er door heen! Ik mocht hem maken, ik mocht hem verdedigen en ik mocht hem uitvoeren. Ik had eigenlijk alles mee....

– *U had dus al bepaalde ideeën ten aanzien van Ontwikkelingssamenwerking.*

Wat dacht je! Ik vond dat ik het beter wist dan wie ook, zo eigenwijs was ik. En ik *wist* het ook. Ik had me er jaren mee beziggehouden. Ik kende begrotingen tot op het bot en kende dus het ontwikkelingsbeleid in al zijn facetten. Beleidsmatig wist ik waaraan ik begon. Maar het was natuurlijk een heel groot risico. Ik had geen enkele ervaring met het leiden van een departement. Ik was 33. Het was overigens ook heel onzeker of ik minister voor Ontwikkelingssamenwerking zou worden, want tot op het laatste moment zag het er naar uit dat ze mij zouden vragen als minister van Volkshuisvesting. Ik werd beschouwd als een representant van Nieuw Links¹⁴ en men vond dat die stroming vertegenwoordigd moest zijn in het PvdA-smaldeel in het nieuwe kabinet. Binnen Nieuw Links vond men Ontwikkelingssamenwerking wel leuk, maar Volkshuisvesting belangrijker. Dat moest ik dan maar doen. Ik zei: ‘Dat kan ik niet, daar weet ik niets van. En dan ook nog minister zijn: dan zit je met twee risico’s.’ Ik heb dus veel geluk gehad, want ik wist niet wat ik aangeboden kreeg toen ik op uitnodiging van Burger¹⁵ naar het Binnenhof reed. En ik weet niet wat ik gedaan zou hebben als ik als minister van Volkshuisvesting zou zijn gevraagd.

– *U zou misschien geweigerd hebben?*

⁹ J.M. den Uyl was van 1967 tot 1973 fractievoorzitter van de PvdA en van 1973 tot 1977 minister-president.

¹⁰ Bedoeld is journalist en publicist W.L. Brugsma (1922-1997), toen hoofdredacteur van het weekblad *Haagsche Post*.

¹¹ In december 1971 opgericht en bestaande uit leden van de PvdA, PPR en D'66. Doel was het rapport van de Club van Rome, *De grenzen aan de groei* (Utrecht 1972) te vertalen naar de Nederlandse situatie. De Commissie pleitte voor maatschappelijke, politieke en ecologische hervormingen.

¹² De Club van Rome was in 1968 opgericht en bestond aanvankelijk uit 36 wetenschappers. In 1972 publiceerde de Club van Rome het rapport *De grenzen aan de groei* waarin een sombere prognose werd gegeven van het grondstof- en voedselgebruik in de wereld.

¹³ Keerpunt '72 was een verkiezingsprogramma waarmee de PvdA, D'66 en de PPR gezamenlijk de verkiezingen van 1972 ingingen. *Keerpunt 1972: Regeerakkoord van de progressieve drie / PvdA, D'66, PPR* (Amsterdam: PvdA etc., 1972).

¹⁴ Kritische beweging binnen de PvdA die naar verbetering van de interne partijdemocratie streefde en door middel van een radicaal programma de duidelijkheid in de politiek wilde vergroten. In 1966 kwam Nieuw Links met tien voorstellen (*Tien over Rood*), waaronder het voorstel de ontwikkelingshulp in 1970 te verhogen tot 2% van het nationaal inkomen.

¹⁵ Bedoeld is J.A.W. Burger (1904-1986), in 1973 informateur en vervolgens formateur voor het kabinet-Den Uyl.

Ja, vijftieng jaar later ben ik het toch geworden. Als je al zo lang in de politiek hebt meegedraaid, is dat geen enkel probleem. Je kent de Kamer op je duimpje en je weet hoe je een departement moet leiden. Maar als je net begint....Ik wil niet zeggen dat ik het op de eerste dag toen ik naar het departement ging in mijn broek deed, maar ik dacht wel: 'Er zitten daar een paar duizend mensen en er verandert er maar één.'

– *Wat voor organisatie trof u aan?*

Dat is me reuze meegevallen. De ambtenaren waren natuurlijk loyaal geweest aan mijn voorgangers, zoals Boertien¹⁶, die ik in de Kamer had bestreden. Boertien was naar mijn opvatting niet zo'n sterke minister, maar de ambtenaren stonden om hem heen. Ook directeur-generaal Jan Meijer¹⁷. Ik herinner me dat ik eens als Kamerlid informatie wilde hebben en naar het departement belde en het vervolgens door Jan Meijer uitgemeten kreeg.... En nu werd diezelfde Meijer mijn directeur-generaal, dus hoe moest dat nu allemaal? En als die ambtenaren mij nu niet zouden zien zitten – ze hadden voortdurend gewerkt met christen-democratische ministers als Bot, Udink, Diepenhorst en Boertien en ik werd beschouwd als uiterst links – dan zou dat lastig worden.

– *Jan Meijer was toch ook een PvdA-er?*

Ja, maar uiteraard was ook hij loyaal geweest aan christen-democratische voorgangers en ik was onzeker of hij beleidsombuigingen die mij voor ogen stonden zou willen steunen. Maar goed, alle ambtenaren bleken loyaal te zijn aan iedereen die daar kwam zitten.

– *Dat zit erin gebakken...*

Fantastisch, ja. Ik heb in al die jaren ervaren dat het Nederlandse ambtenarenapparaat loyaal is aan de politieke leiding. Bovendien zaten er best deskundige mensen in. Ze vonden het ook leuk – dat merkte ik wel – dat er iemand kwam die wist waarover hij het had. En Meijer wist mij voor zich te winnen. Dat deed hij al toen we de tekst van de regeringsverklaring moesten opstellen. De PvdA wilde zich destijds profileren door de ontwikkelingshulp te tillen naar 1,5% van het nationale inkomen en door steun aan bevrijdingsbewegingen in Zuidelijk Afrika. Dus ik dacht: ik schrijf die passage voor de Regeringsverklaring wel zelf. Vervolgens stelde Jan Meijer een paar wijzigingen voor in mijn tekst, en dat waren puike verbeteringen. Dus toen dacht ik: ik heb het fout, ze zijn loyaal, ze willen. En die 1,5% wilde iedereen, de ambtenaren natuurlijk ook.

– *Dat was toch al jaren vastgelegd?*

Nee, dat stelde niets voor. Dat had nog in geen enkel akkoord gestaan, laat staan dat het was gerealiseerd. Toen ik aantrad was het een paar honderd miljoen, meer ook niet. Men zei wel: 'Ooit moet het naar 1,5%, maar....' Het kabinet-Den Uyl heeft die 1,5% gerealiseerd.¹⁸ Dat kwam uit Keerpunt '72.

Ik had een prettig deskundig team van ontwikkelingsmedewerkers. Natuurlijk waren er compartimenten en kleine spanningen, want er waren ook directies die vanuit

¹⁶ C. Boertien was van 1971 tot 1973 minister voor Ontwikkelingssamenwerking.

¹⁷ J. Meijer was van 1964 tot 1974 directeur-generaal Internationale Samenwerking.

¹⁸ In 1975 kwam de Nederlandse ontwikkelingshulp op 1,5% van het Netto Nationaal Inkomen, zodat Nederland samen met Noorwegen en Zweden tot de enige landen behoorden die voldeden aan de door de Verenigde Naties gestelde norm van 0,7% van het Bruto Nationaal Product.

een heel andere invalshoek zich met hetzelfde landen bezig hielden, maar over het algemeen vormden degenen die voor mij werkten een deskundige en loyale club.

– *Toch vertrok Jan Meijer op een gegeven moment.*

Hij zei tegen mij dat zijn gezondheid één van zijn belangrijkste overwegingen was om op te stappen. We hadden geen spanningen. Dat is wel eens gezegd, ondermeer door Ferdinand van Dam, maar dat was niet het geval. Ik herken dat niet. Hij zei tegen het eind wel een keer tegen mij: ‘Je hebt geen directeur-generaal nodig, je bent je eigen directeur-generaal.’ Ik ervoer dat toen niet als kritiek, maar als een compliment. Ik had een stempel gelegd op het beleid, maar er was geen twijfel mogelijk dat het departementale beheer bij hem beruiste.

Van Dam was een briljant hoofd van SA¹⁹, de denker, de analyticus. We waren het lang niet altijd met elkaar eens. Maar ik vond hem een goede *sparring-partner* en ik had de grootste waardering voor hem. Ik vond het prettig dat er mensen op het departement waren die beleidsinhoudelijk tegengas konden geven. Maar uiteindelijk beslist de minister. Het is niet anders.

– *Hoe was de positie van DGIS binnen BuZa? Moest er nog terrein worden veroverd binnen het departement?*

Ja, maar dat begon niet toen pas. De begroting werd omvangrijker en dat scheelde natuurlijk al, want daardoor werd je sterker en kreeg je meer ambtenaren. Jan Meijer had daar natuurlijk al voor gezorgd, want hij was de personificatie van de Nederlandse ontwikkelingshulp. Het was Meijer die het departement controleerde en eigenhandig het hele hulpbeleid had opgezet. Hij onderhield een goede relatie met Luns, dus echte conflicten waren er niet. Buitenlandse Zaken zag DGIS in het begin dan ook niet als *Fremdkörper*. Maar op een gegeven moment kreeg je een verschil van opvatting. Dat lag voor de hand. En die verschillen werden ongetwijfeld groter met het aantreden van het kabinet-Den Uyl. Ik had een linksere en een politiekere opvatting over ontwikkelingsbeleid. Steun aan bevrijdingsbewegingen was daar een onderdeel van. En ik sprak in 1975 over ‘de bevrijding van Vietnam’, dat was natuurlijk niet zo’n diplomatieke opmerking, vanuit Buitenlandse Zaken gezien.

– *Kreeg u daar geen problemen mee met collega Van der Stoel²⁰?*

Er is veel gespeculeerd over verschillen van opvatting tussen Van der Stoel en mij. Maar dat viel erg mee. Ik weet niet wat Van der Stoel erover zegt, maar als je leest wat hijzelf heeft laten optekenen in een destijds verschenen terugblik op het kabinet-Den Uyl, dan is dat redelijk genuanceerd.²¹ We vergaderden continue: Kooijmans²², Brinkhorst²³, Van der

¹⁹ F. van Dam was van 1965 tot 1982 en van 1987 tot 1988 hoofd Bureau Beleidsvoorbereiding, Directoraat Generaal Internationale Samenwerking, Ministerie van Buitenlandse Zaken. Zie hoofdstuk 5.

²⁰ M. van der Stoel was van 1973 tot 1977 minister van Buitenlandse Zaken.

²¹ Op de vraag van de interviewer of Van der Stoel minder meningsverschillen had met Brinkhorst dan met Pronk, antwoordde Van der Stoel: ‘Met Brinkhorst heb ik die viereenhalf jaar nooit wezenlijke wrijvingspunten of problemen gehad. Met Pronk, ja...(enige aarzeling) als we maar bij elkaar zaten kwamen we er altijd wel uit. Ik heb wel betreurd dat we te weinig contact hadden. We waren het eens over de doeleinden, maar ons grootste probleem was de houding in de EEG. Het was een verschil in tactische benadering. (...) Voor de ontwikkelingslanden vond ik het veel interessanter je partners twintig á dertig procent mee te krijgen dan met een honderd procentopstelling alleen te blijven staan. Dat was Pronk, geloof ik, theoretisch wel met me eens, maar in de praktijk leidde zijn opstelling soms onvermijdelijk tot een Nederlands isolement. Er waren binnen de EEG ook sterke weerstanden tegen de persoon van Pronk,

Stoel, ikzelf, secretaris-generaal Schiff²⁴ en de directeuren-generaal Meijer en Rutten.²⁵ Dat leidde over het algemeen tot één lijn. Je had natuurlijk wel eens een verschil van opvatting over een bepaald punt, maar dat was niet continue.

We hadden wel *één* behoorlijk verschil van opvatting ten aanzien van Indonesië, namelijk over het voorzitterschap van de IGGI. Nederland had een hele belangrijke positie als voorzitter van de IGGI en ik vond dat dit eigenlijk niet kon. Soekarno²⁶ was aan de kant gezet en vervangen door een militair bewind onder leiding van Soeharto dat 600.000 mensen had laten vermoorden.²⁷ En direct daarna had Nederland aangeboden voorzitter te worden van hét hulpconsortium....

Mijn voorgangers hebben dat overigens zeer succesvol gedaan: het werd het meest succesvolle consortium van alle consortia in de wereld. Het was het enige consortium ter wereld dat meer geld kreeg dan dat het vroeg, en dat jaar in jaar uit. Dat werd onder mijn voorzitterschap voortgezet. Maar je moest natuurlijk ook het probleem binnen een regime aan de orde stellen. Er was corruptie en er waren mensenrechtenschendingen. Hoe kwam je daar van af? Dat moest heel voorzichtig en geleidelijk aan de andere kant op. We hadden daarbij succes: op drie personen na werden uiteindelijk alle ruim 35.000 politieke gevangenen vrijgelaten. Dat kwam niet alleen door onze druk binnen de IGGI, ook Carter²⁸ – en de door hem bewerkstelligde ommakeer in de Amerikaanse politiek ten aanzien van de mensenrechten – en de ILO (de International Labour Organisation, red.) speelden een belangrijke rol.

– *Maar op het punt van het voorzitterschap had u dus andere opvattingen dan uw collega Van der Stoel?*

Ja, mijn opvatting was – en dat had ik ook vastgelegd in een nota²⁹ – dat we het IGGI-voorzitterschap eraan zouden moeten geven, omdat het voorzitterschap en het partnerschap niet te combineren viel. Daar was Van der Stoel het niet mee eens. Dat was toen echt een fundamenteel verschil van opvatting over de te volgen koers. We zijn vervolgens gewoon gered.

– *Ja, het kabinet viel.*

Ja, en daardoor hoefden we die nota niet te behandelen. We hadden verder een verschil van opvatting over de manier waarop je zou moeten reageren op de oliecrisis en de OPEC.

die ik dan probeerde weg te poetsen.' W. Gortzak (red.), *De kleine stappen van het kabinet-Den Uyl. Gesprekken met PvdA-bewindslieden* (Deventer: Kluwer, 1978) p. 90.

²² P.H. Kooijmans was van 1973 tot 1977 staatssecretaris van Buitenlandse Zaken [belast met aangelegenheden betreffende de VN en de VN-organisaties en ontwapeningsvraagstukken].

²³ L.J. Brinkhorst was van 1973 tot 1977 staatssecretaris van Buitenlandse Zaken [belast met Europese samenwerking].

²⁴ E.L.C. Schiff was van 1968 tot 1977 secretaris-generaal van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

²⁵ M.H.J.Ch. Rutten was van 1972 tot 1974 plaatsvervangend directeur-generaal Internationale Samenwerking en van 1974 tot 1980 directeur-generaal Politieke Zaken.

²⁶ Soekarno was van 1945 tot 1967 president van Indonesië.

²⁷ In 1965 pleegde Soeharto een staatsgreep tegen president Soekarno. Vervolgens was hij van 1967 tot 1998 president van Indonesië. In de periode 1965-1966 vonden op Midden-Java en Bali moorden en afrekeningen plaats die naar schatting tussen de 500.000 en 1 miljoen slachtoffers kostten.

²⁸ J.E. Carter was van 1977 tot 1981 president van de Verenigde Staten.

²⁹ Nota 'De ontwikkelingssamenwerking Nederland-Indonesië'. Zie M.L.J. Dierikx e.a., *Nederlandse ontwikkelingssamenwerking. Bronnenuitgave. Deel 4, 1973-1977* (Den Haag: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 2005) pp. 672-686.

– *Was Van der Stoel persoonlijk gegriefd door de actie van de OPEC?*

Ja. Ik had een verhaal gehouden – waar ook Van Dam een belangrijke bijdrage aan had geleverd – waarin ik begrip had gevraagd voor de positie van de OPEC. Ik had er begrip voor vanuit het oogpunt van internationale economische relaties. Dat viel niet goed bij Van der Stoel en dus mocht ik niet mee naar de 6^e Speciale Zitting van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties³⁰. Dat heb ik een jaar later kunnen recht breien toen ik de onderhandelingen leidde gedurende de 7^e Speciale Zitting, op voorstel overigens van de ontwikkelingslanden zelf.³¹

– *Welke verwachtingen had u ten aanzien van de Noord-Zuidrelatie?*

Ik geloofde in vernieuwing van de sociaal-economische orde. Maar daar is niets van terecht gekomen. Ik vond dat het voor ontwikkelingslanden noodzakelijk was om te komen tot staatkundige onafhankelijkheid, dus dat betekende *self-reliance* en daarnaast tot een wijziging van de internationale verhoudingen. De IMF, de GATT en de Wereldbank hielden de ontwikkelingslanden voortdurend aan het lijntje en kwamen hun beloftes niet na. Dus er moest wat veranderen. Het ging eigenlijk om drie dingen: behalve om meer hulp ook om – toen al – schuldkwijtschelding en een andere grondstoffenpolitiek, want die grondstoffenprijzen gingen op en neer. En verder was ik een voorstander van een groter aandeel van de ontwikkelingslanden in de wereldindustrie. Maar ook daar is niet veel van terecht gekomen. De voorsprongpositie van de Westerse landen was te groot.

– *Wat zegt deze mislukking over de mogelijkheden voor overbeden om internationale economische processen te sturen?*

De machtsverhoudingen waren natuurlijk ongelijk. We hadden het IMF en de GATT en er waren onderhandelingsrondes die tot een verdergaande liberalisatie van de wereldhandel leidden. Dat was een vorm van sturen. Je begeleidde marktprocessen en vergemakkelijkte ze, je nam belemmeringen weg. Dus er werd sterk gestuurd. De Europese Economische Gemeenschap is zelf eveneens een sturingsmechanisme, denk aan de landbouwpolitiek, of de vorming van de interne markt. Als je *wilt* sturen, kan dat. Maar het is nu vanwege de globalisering veel moeilijker dan toen.

– *Welke rol zag u in die tijd voor de EEG weggelegd?*

In Keerpunt '72 stond dat verdergaande Europese integratie ondergeschikt was aan de inhoud van het beleid. Inhoud ging boven vorm. De EEG was een vredesproject. Door samenwerking en de onderlinge verwevenheid van economieën zouden er geen oorlogen meer uitbreken. Maar ik vond toen dat als je verder ging integreren, je grote kans had dat je geen 'leuke dingen voor de mensen' meer kon doen (dat was destijds een gebruikelijke term) en je progressieve agenda niet meer kon uitvoeren.

³⁰ De 6^e Speciale Zitting van de Algemene Vergadering van de VN vond plaats van 9 april tot 2 mei 1974 te New York en handelde over grondstoffen en ontwikkeling.

³¹ De 7^e Speciale Zitting vond plaats van 1 tot 16 september 1975 en handelde over ontwikkeling en internationale economische samenwerking.

Er was een Europees beleid met betrekking tot de ACP-landen³². Dat werd in belangrijke mate in Brussel inhoud gegeven en door Frankrijk geleid. Dat betekende eigenlijk – naar mijn opvatting – dat de neokoloniale relatie van Frankrijk met zijn voormalige koloniën door Europa werd gesteund. Ik kreeg binnen Europa geen steun voor hulp aan India en al die andere landen waar zo ontzettend veel armoede was. Dus vond ik dat we terughoudend moesten zijn met betrekking tot verdergaande integratie van het ontwikkelingsbeleid. Dat heb ik vastgelegd in beleidstukken die door het kabinet werden geaccordeerd.

Ik ben daar geleidelijk aan anders over gaan denken. De wereld is veranderd, je merkt hoe men elders in de wereld naar Europa kijkt. In de jaren negentig heb ik in het kader van onderhandelingen over genetisch gemodificeerde organismen, milieu en klimaat gezien hoe belangrijk een positieve opstelling van juist Europa is voor het welslagen van die onderhandelingen en hoe Nederland binnen de Europese Unie invloed kan uitoefenen.

– Uw ideeën leken binnen Europa dus stuk te lopen op nationalisme en protectionisme. Hoe verliep de samenwerking met de Europese collega's?

Alle Europese collega's hadden een zekere voorkeur voor bilateraal beleid. Niemand wilde alles aan Brussel overlaten. Bovendien, Nederland was het enige land dat de 1,5% doelstelling haalde. Wij waren geloofwaardig, want wij voldeden aan verplichtingen.

We trokken vaak gedrieën op: de Duitse minister voor Ontwikkelingssamenwerking Eppler³³, de Engelse linkse en activistische minister Hart³⁴, en ikzelf. We stemden onze opstelling onderling af en probeerden andere collega's mee te krijgen. We hielden samen voorgesprekken over hoe we het gingen spelen, hoewel het geen antagonisme was ten opzichte van de anderen. Maar ik moet zeggen dat ik op het terrein van ACP geen invloed had. Ik moest het echter wel betalen. Dat was één van de dingen waar ik moeite mee had.

Van der Stoep had op de eerste dag van zijn ministerschap – zonder enig overleg met mij – de verantwoordelijkheid voor dat beleid overgedragen aan Brinkhorst. Ik was totaal verrast. Ik was er altijd van uitgegaan gedacht dat ACP-beleid ontwikkelingsbeleid was. Daar is nooit enig overleg over geweest en Brinkhorst gaf dat natuurlijk niet meer uit handen. Het gevolg was dat ik de enige Europese minister voor ontwikkelingsamenwerking was zonder bevoegdheden op dit terrein. Ik achtte mijn positie in Brussel daardoor verzwakt.

Er waren altijd competentiekwesties geweest met Economische Zaken en met Financiën. Dat laatste departement had alle bevoegdheden terzake van IMF en Wereldbank aan zich getrokken. Bovendien was de samenwerking met EZ over de besteding van de bilaterale hulp een probleem. Ontwikkelingssamenwerking had geen eigen bevoegdheden, maar betaalde wel. De BEB regelde het allemaal. In ieder evaluatierapport werd geconcludeerd dat dit haaks stond op de filosofie van ontwikkelingsamenwerking, omdat het louter exportbevordering was. Dat moest bij de start van het kabinet-Den Uyl worden opgelost. Deze kwesties werden in het begin

³² Op 28 februari 1975 sloten de negen EG-landen en 46 landen in Afrika, het Caraïbisch gebied en de Stille Oceaan de Conventie van Lomé. De Conventie omvatte drie componenten: een handelsregeling, een grondstoffenregeling en een overeenkomst inzake financiële en technische samenwerking. Producten van de ACP-landen kregen vrij toegang tot de EG. De grondstoffenregeling behelsde de invoering van een mechanisme ter stabilisering van de exportopbrengsten van twaalf basisproducten (Stabex).

³³ E. Eppler was van 1968 tot 1974 Bundesminister für wirtschaftliche Zusammenarbeit van West-Duitsland.

³⁴ J. Hart was van 1969 tot 1970, van 1974 tot 1975 en in 1977 minister for Overseas Development van Groot-Brittannië.

meteen uitonderhandeld. Daar kwam een constructie uit waar ik behoorlijk mee kon leven. Ik werd lid van het *Development Committee* van de Wereldbank en plaatsvervangend vertegenwoordiger in de *Board* van de Wereldbank. Dit waren institutionele wijzigingen die de positie van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking ten opzichte van de vorige kabinetten zeer versterkten. Maar de ACP was me gewoon ontglipt.

– *Dit verlies van de ACP betekende voor u dus een grote teleurstelling?*

Ja, het was een teleurstelling. Brinkhorst behield dat graag zelf. Ik mocht wel een beetje meekijken, maar ik kon er niets aan doen, ik moest betalen. Dat kon gemakkelijk, omdat de begroting voor ontwikkelingssamenwerking aanzienlijk omhoog ging, maar je vindt het natuurlijk niet leuk als je alleen maar betaalmeeester bent.

– *Werd de competentie inzake de UNCTAD ook op die manier geregeld?*

Ja. Dat vonden we toen belangrijk. De UNCTAD gold als een alternatief met betrekking tot internationale handelsregelingen van de GATT en was ook veel breder van opzet. Dat was ontwikkelingsbeleid, dus dat viel voortaan onder Ontwikkelingssamenwerking.

– *Eén van de centrale doelstellingen van uw ontwikkelingsbeleid was armoedebestrijding. Was armoedebestrijding bedoeld om zich te richten op concrete doelgroepen of was het meer bedoeld om onrechtvaardige economische structuren te veranderen?*

Het ging om de doelgroepen. De doelstelling was tweeledig: voorzien in *basic human needs* en bevordering van *self-reliance*. *Self-reliance* voor de staat: zelfstandig kunnen zijn – en niet alleen maar in formeel-juridische zin. *Basic human needs* voor de bevolking: armoedebestrijding. *Self-reliance* was onvoldoende, omdat het niet zeker was dat de armste groepen daarvan zouden profiteren.

De landen werden uitgekozen op basis van criteria. Er moest een duidelijke behoefte zijn aan hulp en het land moest arm zijn. En er moest een intern beleid gevoerd worden dat gericht was op armoedebestrijding en waarin mensenrechten een zeer belangrijk criterium vormden. Dat waren de drie criteria. Het was één geheel. En omdat er voor het eerst dergelijke ontwikkelingscriteria werden gehanteerd, kwam er een totaal andere lijst. Voordien werd er voor een institutionele aanpak gekozen: als er een internationaal hulpconsortium was, dan kwam het land in aanmerking voor hulp uit Nederland. De keuze voor ontwikkelings-inherente criteria leidde tot meer landen en tot andere categorieën van landen. Op hulp aan Arabische islamitische landen had altijd een taboe gerust, maar dat gold in 1973 niet meer. Toen hebben we er drie gekozen: Egypte, belangrijk in het kader van een andere politiek in het Midden Oosten; Jemen, toen het allerarmste land wat je kon bedenken en Soedan, omdat dat een land was waar vrede tot stand was gekomen tussen Arabieren en islamieten aan de ene kant en christenen en Afrikanen aan de andere kant. Dat moest worden gehonoreerd. Tegenwoordig zou men spreken over een vredesdividend.

– *U noemde net al de mensenrechten. In hoeverre mag Ontwikkelingssamenwerking gebruikt worden als politiek instrument?*

Het is een geopolitiek instrument. Het is een keuze: de één geef je wel hulp, de ander niet. Het is geopolitiek, a-politieke hulp bestaat niet. We hebben geen wereldregering en we doen niet alles multilateraal, dus je maakt keuzes. Dat is onvermijdelijk. Het gaat er echter om hoe je dat doet, en of de criteria redelijk zijn en consequent worden toegepast.

Streeft een hulpgevend land ernaar eigen politieke en economische belangen te behartigen of is het bereid uit te gaan van de wensen van de ontwikkelingslanden en van internationaal overeengekomen waarden en prioriteiten zoals armoedebestrijding of mensenrechtenbevordering? Onze criteria en beleidsdoelstellingen, ook die betreffende de Nieuwe Internationale Economische Orde, waren ontleend aan resoluties van de Algemene Vergaderingen van de VN. We verzonnen het niet zelf. Alleen was het ook toen al niet gebruikelijk om datgene wat je internationaal had afgesproken ook te doen....

– *En hoe zat dat dan bij bijvoorbeeld met de mensenrechten?*

Mensenrechten waren voor een belangrijk deel reeds opgenomen in internationale verdragen, zoals het Verdrag van de Rechten van de Mens³⁵. Maar de toepassing daarvan op het terrein van ontwikkelingssamenwerking was niet eenvoudig.

– *Daar zit natuurlijk een spanning in.*

Daar zat altijd spanning in. Ik weet nog wel dat ik voor het eerst in de Eerste Kamer – de Eerste Kamerdebatten zijn eigenlijk leuker dan de Tweede Kamerdebatten, ze zijn inhoudelijk analytischer en diepgravender, en politiek afstandelijker – de begroting moest verdedigen. Louwes³⁶ van de VVD bekritiseerde mij toen en zei: ‘Het is dus kennelijk voor deze minister belangrijk wat er met de hulp gebeurt?’ Ik zei: ‘Ja, meneer Louwes, dat is het grote verschil met vroeger.’ Dat betekende dat je het beleid van regeringen van ontwikkelingslanden beoordeelde en probeerde te beïnvloeden. Soms lukte dat, soms niet. In Indonesië was het uitermate moeilijk, maar daar hielp het wel een beetje. In Cuba lukte dat dus niet.

– *Welke overwegingen speelden een rol om Cuba te kiezen als concentratieland?*

Toepassing van de criteria. Was er armoede? Ja. Was er behoefte aan hulp? Zeer zeker, want Cuba werd door de meeste andere landen en internationale organisaties genegeerd. Was er een goed intern beleid? Qua voorziening in basisbehoeften wel, maar de mensenrechten vormden een probleem. Daaraan wilden we werken. Maar we stuitten op *hard-core* communisten. Met hen viel over mensenrechten en dissidenten niet te praten. Maar goed, we probeerden het. De hulp die we verstrekten was overigens niet omvangrijk en vooral gericht op projecten in de gezondheidszorg en dergelijke. Maar een invloed op de mensenrechten in Cuba kregen we niet. Wat dat betreft hebben we gefaald.

– *Toch wilde u de hulpverlening aan Cuba niet stopzetten, zelfs niet na de militaire interventie in Angola³⁷...*

³⁵ In navolging van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (VN-resolutie 217A van 1948) nam de Raad van Europa in 1950 het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden aan. In 1998 werd het verdrag door de Raad van toepassing verklaard op alle lidstaten.

³⁶ H.J. Louwes was van 1963 tot 1979 lid van de Eerste Kamer voor de VVD.

³⁷ Na de onafhankelijkheid van Angola in 1975 brak een burgeroorlog uit tussen de marxistische bevrijdingsbeweging MPLA en het door de Verenigde Staten gesteunde FNLA en de UNITA. In het najaar van 1975 intervieerde Cuba in Angola door militaire hulp te verlenen aan de MPLA, hetgeen in februari 1976 resulteerde in een overwinning van de MPLA. Hoewel het Westen de MPLA snel erkende, besloten onder meer Zweden, Noorwegen, Frankrijk en de BRD om de ontwikkelingshulp aan Cuba te verlagen dan wel op te schorten. Pronk zette de ontwikkelingsrelatie met Cuba op de oude voet voort.

De militaire interventie in Angola was gericht tegen een koloniaal regime. Ik vond die interventie geen argument om geen hulp meer te geven aan op zichzelf goede ontwikkelingsprojecten.

– *U wilde de hulp aan Cuba niet stopzetten terwijl u aan Indonesië tegelijkertijd wél voorwaarden stelde.*

Ja, maar voor de hulp aan Cuba golden ook voorwaarden. Daar waren we voortdurend over in gesprek. Met Indonesië ook. Maar wat is voorwaarden stellen? Je zorgt ervoor dat met ontwikkelingsgeld geen verkeerde dingen betaald worden. Die voorwaarde betreft dus niet alleen de omvang van de hulp, maar ook of de keuze van het kanaal en de keuze van de programma's. Ik heb aan Indonesië geen voorwaarden gesteld in de zin van: 'Als u dit of dat doet, dan geven wij geen hulp meer.' Het was wel een kwestie van continue praten en duwen. Je dreigde niet, maar je stelde samen met anderen zaken aan de orde. Dat vonden de Indonesische autoriteiten niet leuk. Ik liet bijvoorbeeld in de wandelgangen van de vergadering van de IGGI *Amnesty International* toe. Dat was nooit eerder gebeurd, tegenwoordig is dat vanzelfsprekend. Ik sprak over mensenrechten in mijn openingstoespraak. In Indonesië waren dissidenten. Wij praatten met de oppositie en met studenten. Dat werd ons door de regering niet in dank afgenomen. Maar we deden dat om solidariteit met het andere Indonesië te tonen.

– *Ging dat ten aanzien van Cuba op een vergelijkbare wijze?*

Veel minder makkelijk. Dat was een communistische dictatuur. Ik had wel contacten met vertegenwoordigers van kerken, maar contacten leggen binnen Cuba was veel moeilijker dan binnen Indonesië.

– *Speelden ten aanzien van Cuba ook buitenlands-politieke overwegingen een rol? Het was immers ten tijde van de Koude Oorlog. Was het misschien een manier om zich wat onafhankelijker op te stellen ten opzichte van de Verenigde Staten?*

Daar waren we niet op uit. We werkten bijvoorbeeld goed samen met USAID. Ik heb destijds een enkele maal met Castro³⁸ gesproken. Ik weet niet of hij de waarheid sprak, maar hij zei: 'Ik wil graag contacten hebben met de sociaal-democratie in West-Europa.' Ik begreep zijn overwegingen en heb er met Europese collega's over gesproken hoe deze zouden kunnen worden gehonoreerd. Bovendien geloofde ik niet – zoals de Amerikanen wel deden – in confrontatiepolitiek. Die leidt vaak tot verharding. Ik geloof meer in onderhandelen en geleidelijk uithollen. Daar zat dus wél een politieke strategie achter: 'als men iets van je wilt, maak er dan ook gebruik van'.

– *Waarom moest Suriname onafhankelijk worden?*

Suriname wilde zelf onafhankelijk worden – dat is in Nederland altijd onderschat – en Nederland moest die wens honoreren. Bovendien had je de rellen van 1969 in Willemstad, Curaçao³⁹. Toen moest Nederland plotseling troepen sturen naar de Derde Wereld, hetgeen toen een grote schok was: dat nooit meer! Dat was een extra reden om deze landen echt onafhankelijk te maken, zodat je nooit meer omwille van je eigen belangen een militaire interventie zou moeten plegen. En het was natuurlijk een

³⁸ F.A. Castro Ruz was van 1959 tot 1976 eerste minister en van 1976 tot 2008 president van Cuba.

³⁹ Op 30 mei 1969 brak een arbeidersopstand uit in Willemstad, waarbij vakbondsleider Wilson Godett werd neergeschoten en enkele andere stakers werden gedood. Woedende arbeiders staken gebouwen in brand, waarop Nederland driehonderd mariniers stuurde om de orde te herstellen.

anomalie. Het kón in de tijd van dekolonisatie niet meer. Wij werden er in de dekolonisatiecommissie van de VN zelfs op aangesproken. In Keerpunt '72 was opgenomen dat als de Surinamers onafhankelijkheid wilden, zij die dan zouden krijgen. Dat was overigens niet toevallig. We hadden contacten met de NPK en Arron⁴⁰. Zodra Arron de verkiezingen zou winnen, zou onafhankelijkheid zijn speerpunt worden, zo liet hij ons weten, dus het was ook het honoreren van de wens van de waarschijnlijk aanstaande premier. Het ging er *niet* om – hoewel dat wel werd gezegd – van de Surinamers af te komen. Dat heeft *nooit* een rol gespeeld.

– *Een onderdeel van de onderhandelingen die toen begonnen, was natuurlijke ontwikkelingsamenwerking. Wat waren de redenen om financieel zo ruimhartig voor de dag te komen, vooral ook gezien de beperkte absorptiecapaciteiten van Suriname?*

Dat was niet zo moeilijk als je denkt. Suriname had altijd een bepaald bedrag gekregen, ongeveer 125 miljoen per jaar. Dat ging achter elkaar door, ieder jaar. En we hadden destijds gezegd: 'Als jullie onafhankelijk worden dan laten we jullie niet zitten. Dan geven we je steun om die onafhankelijkheid ook economisch mogelijk te maken. Dus dat bedrag gaan we niet omlaag brengen. Daar kun je zeker van zijn.' Dat was ook een zekere trots, omdat landen na de onafhankelijkheid vaak aan hun lot werden overgelaten. Wij wilden dat dus niet. Terugkijkend zou dat overigens nog zo dom niet zijn geweest: leer maar op eigen benen te staan. Wij vonden toen: 'dat doe je niet'.

Het was een heel lang onderhandelingsproces, maar uiteindelijk zijn we uitgekomen op een bedrag van 3,5 miljard. Maar wat hield dat bedrag in? Er zat ruim een half miljard schuldkwijtscheldingen in, dat was om het land met een schone lei te laten beginnen. Er zaten 500 miljoen garanties in, dat was niet meer dan een PM post op de begroting. Met die garanties kon Suriname op de internationale kapitaalmarkt zelf leningen afsluiten. Alleen wanneer het land die ooit niet zou kunnen betalen zou dat voor rekening van Nederland komen.

Surinaamse en Nederlandse deskundigen hadden samen een ontwikkelingsplan opgesteld, dat binnen twintig jaar tot uitvoering zou kunnen worden gebracht. Zij zeiden: 'Dat doen we in tien jaar.' Maar ik ging er van uit dat de Surinaamse absorptie capaciteit niet verder zou reiken dan ongeveer 125 miljoen per jaar. Ik geloof dat ik achteraf gelijk heb gekregen. Het geld is nu na dertig jaar nóg niet volledig uitgegeven....

Eigenlijk gingen we dus gewoon door met hetzelfde bedrag dat we altijd aan Suriname hadden gegeven. Wel besloot ik dat het geld project voor project zou moeten worden uitgegeven. Dat was een vorm van betutteling, maar we twijfelden aan de kwaliteit van het beleid van de nieuwe Surinaamse regering. Dus zij kregen geen groot bedrag *a fonds perdu*, maar telkens een bedrag per goedgekeurd project. Dat was dus veel minder royaal dan het leek.

En het was minder dan wat Lachmon⁴¹ vroeg. Hij begon met 13 miljard, en dus wilde natuurlijk ook de NPK met een fiks bedrag thuishalen. Uiteindelijk werd het dus een zekerheid voor Suriname dat de hulp twintig jaar lang op dezelfde voet zou doorgaan als voorafgaand aan de onafhankelijkheid. Als je vraagt: 'Was het toch niet te veel?', dan zeg ik: Suriname kreeg als klein land veel hulp per hoofd van de bevolking. Dat heeft voor de bevolking een psychologisch verlamdend effect. De hulp was macro verantwoord, maar micro niet. Men nam een houding in van: het is ons geld, dus dat

⁴⁰ Nationale Partij-Kombinatie, bestaande uit vier partijen: NPS, PNR, PSV en KTPL. H.A.E. Arron was tijdens de verkiezingen van 1973 lijsttrekker van de NPK. Na de verkiezingswinst was Arron van 1973 tot 1980 premier van Suriname.

⁴¹ J. Lachmon was oprichter en voorzitter van de Vooruitstrevende Hindoestaanse Partij en was tegen te snelle onafhankelijkheid van Suriname.

krijgen we toch. En dus deed men zelf niets meer. Het grote probleem na 1975 was dat men zich niet meer inspande en beloften om dat wel te doen niet nakwam.

– Voorzag u dat dan niet?

We dachten dat we zouden kunnen stimuleren en sturen door voorwaarden te stellen aan de samenstelling van het projectenpakket en aan de kwaliteit van de afzonderlijke projecten. Het tweede lukte, het eerste niet. De belangrijkste voorwaarde was die betreffende projectsgewijze uitvoering. Voorafgaand aan financiering, diende ieder project afzonderlijk te worden goedgekeurd. Het vormde een continue discussiepunt.

We kwamen direct in moeilijke uitvoeringssituaties terecht. Dat ondervonden we met de spoorlijn van Apoera naar Bakhuis in West-Suriname. Zij zeiden – en dat had ik niet voorzien: ‘We hebben het contract met het bedrijf dat die spoorweg aanlegt al getekend en als je nu niet met die hulp komt, dan zitten we in grote problemen.’ Achteraf had ik niet moeten toegeven, maar ik deed dat omdat ik niet gelijk al de eerste maand een conflict wilde. Dus zijn we akkoord gegaan onder de nieuwe voorwaarde dat er een maximum zou komen voor de infrastructurele projecten en voor West-Suriname en een hoog vast bedrag voor armoedebestrijding en sociale activiteiten. Dat was belangrijk, maar het was niet in het oorspronkelijke verdrag opgenomen. Die additionele voorwaarde konden we stellen nadat men ons voor het blok had gezet. Men accepteerde die nieuwe voorwaarde, maar schond deze later even zo goed.

Maar goed, je onderhandelt en maakt afspraken. Als de ander zich niet aan de afspraken houdt, kan je de hulp stopzetten. Maar dat kon niet ten opzichte van Suriname, want de hulp was verdragsmatig vastgelegd. Het heeft wel geleid tot een trage besteding. Dat was op zichzelf niet zo erg. De kwaliteit van de besteding is belangrijker dan de snelheid. Suriname wilde de hulp snel uitputten, ook vanwege het risico van inflatie. Ik stelde daar tegenover dat als de hulp eenmaal geheel zou zijn besteed, Nederland en Suriname zouden kunnen overleggen over nieuwe hulp. Men mocht er toch vanuit gaan dat Nederland de mensen in de voormalige kolonie niet in de steek zou laten. Dat heb ik ook verklaard in de Kamer.

– Hoe heeft u persoonlijk die onderhandelingen ervaren? Het was een uitputtingsslag zou je kunnen zeggen.

Alles was een uitputtingsslag in die tijd. De onderhandelingen gingen vaak tot diep in de nacht door. Het was spannend, boeiend, en het ging best in een vriendschappelijke sfeer. Je leerde steeds beter te onderhandelen. De Surinamers waren goede onderhandelaars. De volgende ochtend begonnen ze van voren af aan. Onderhandelen is ook een wedstrijd, een spel.

Aan onze kant leefde ook de idee: hoe kun je op de één of andere manier een historische fout een klein beetje rechtzetten? Voor mij was dat een drijfveer. Voor Den Uyl evenzeer. Je kunt het koloniale verleden niet terugdraaien, maar wel de gevolgen zodanig helpen opvangen dat er geen hypotheek rust op de toekomst. Dat was – misschien naïef – een belangrijke motivering. Wat mij persoonlijk betreft: ik had vanaf mijn studententijd veel kritiek gehad op de manier waarop de Nederlandse regering de dekolonisatie van Indonesië had afgewikkeld; daar had ze geen schoonheidsprijs voor verdiend. Suriname was een kunstmatige Nederlandse constructie: wij hadden destijds de grenzen getrokken, slaven gehouden, mensen uit India en Indië als contractarbeiders daarheen verlost en verscheept, er een niet gelukte smeltkroes van gemaakt, grondstoffen gewonnen zonder ter plekke waarde toe te voegen. Ik stond dus met een zekere

sympathie tegenover de Surinaamse onderhandelingspartners. Dat heeft mijn onderhandelingspositie ongetwijfeld verzwakt.

– *Tijdens uw ministerschap bracht u de Nota 'Bilaterale Ontwikkelingssamenwerking' uit. Met welk doel had u die geschreven?*

Er waren eerder al diverse nota's verschenen, maar nog niet over de bilaterale technische hulp. Het was een strategisch bedoelde nota, waarin de nieuwe aanpak van de bilaterale hulp werd vastgelegd. Het beleid in meer algemene zin werd daarnaast uiteengezet in de achtereenvolgende inleidende hoofdstukken van de jaarlijkse Memorie van Toelichting op de begroting. Samen vormen die een nota op zich.

– *In hoeverre zijn volgens u nationaal-economische belangen te verenigen met ontwikkelingsamenwerking?*

Armoedebestrijding, minder ongelijkheid en minder onrecht in andere landen is ook in ons eigen belang. Er is dus sprake van een verlicht eigenbelang.

– *Het is een wisselwerking?*

Inderdaad, maar dat betekent niet dat je het verlenen van ontwikkelingshulp zou moeten verbinden aan korte termijn Nederlandse belangen, zoals exportbevordering. Ik was een verklaard tegenstander van gebonden hulpverlening. Die leidt tot waardevermindering van de hulp en tot vervalsing van marktverhoudingen. Internationale studies wezen uit dat door de binding de prijzen door de bank genomen tien tot dertig procent hoger waren. En al de consultants die er aan verdienden, en al die uitgezonden experts. Mensen die plekken innamen van deskundigen uit de ontwikkelingslanden zelf, dat moest allemaal anders. Dat was niet zo makkelijk, maar toch hebben we de bindingsgraad van de hulp geleidelijk weten terug te brengen.

– *Eén van de erfenissen van uw voorgangers was de NCO en het voorzitterschap van prins Claus.⁴² Wat voor functie zag u voor de NCO weggelegd en welke plaats zag u daarin weggelegd voor de prins?*

De NCO vond ik een prima instelling. Ik heb er veel gebruik van gemaakt. De overheid had het recht een maal door de NCO goedgekeurde projecten marginaal te toetsen, maar diende zich daarbij terughoudend op te stellen. Laat het maatschappelijk middenveld zelf zoveel mogelijk de verantwoordelijkheid dragen. Dat is veel beter dan wanneer het departement zelf over al die subsidies beslist.

Prins Claus was voorzitter. *De Telegraaf* had veel kritiek op de NCO en dat sloeg op hem terug. Daarom hebben we hem voorgesteld een andere positie in te nemen op het terrein van de ontwikkelingssamenwerking. We hebben hem toen gevraagd voorzitter te worden van de Stichting Nederlandse Vrijwilligers.

Op dat verzoek heeft hij na enige aarzeling positief gereageerd. Hij heeft die functie met verve vervuld. Hij had via de NCO goede relaties opgebouwd met Nederlandse groeperingen. De SNV stelde hem in staat veel contact te onderhouden met

⁴² Prins Claus was van 1970 tot 1973 voorzitter van de Nationale Commissie Ontwikkelingsstrategie. De NCO was van overheidswege ingesteld en besliste over de subsidiëring van projecten ter beïnvloeding van de publieke opinie. Prins Claus kwam in opspraak nadat de commissie in toenemende mate gepolitiseerd raakte door het verstrekken van subsidies aan organisaties die daarmee activiteiten bekostigden die in strijd waren met de buitenlands-politieke belangen van de Nederlandse regering. Daardoor werd de positie van prins Claus onhoudbaar.

jonge mensen. Dat wilde hij graag. Bovendien stelde zijn nieuwe functie hem in staat ontwikkelingslanden zelf te bezoeken.

Maar ik moet ook vaststellen dat er een probleem was, omdat we door *De Telegraaf* zeer sterk werden aangevallen. We vreesden politieke consequenties. Dat is tegenwoordig anders. Nu is het meer geaccepteerd dat leden van het koninklijk huis maatschappelijk actief zijn.

– *In die tijd nam de maatschappelijke betrokkenheid sterk toe. Hoe keek u daar tegen aan?*

Die maatschappelijke betrokkenheid was er al. Men had gereageerd op de oproep van koningin Juliana in de Pieterskerk⁴³ en de acties voor India.⁴⁴ Er bestond een sterk draagvlak waar maatschappelijke organisaties veel in hadden geïnvesteerd. De politiek lag achter; die moest een inhaalslag maken ten opzichte van de maatschappij.

Er was toen nog weinig of geen kritiek op ontwikkelingshulp. Uiteraard waren er kritische geluiden, maar een grote meerderheid van de bevolking vond dat er juist veel meer solidariteit met landen van de Derde Wereld moest worden betracht. Die ervaring had ik zelf opgedaan tijdens talloze spreekbeurten in het land, over een reeks van jaren. Vergeet niet: het waren de jaren zestig. Milieu, vrouwen, emancipatie, Derde Wereld, alles moest anders. Er *was* een maatschappelijke betrokkenheid. Dat kwam van onderaf, en dat werd door de organisaties gestimuleerd.

– *U juichte dat ook toe?*

Een probleem was dat sommige organisaties er ook zelf van wilden profiteren. Dat gold bijvoorbeeld voor de kerkelijke zending en missie, maar ook voor het bedrijfsleven. Dat moest worden tegengegaan en dat is ook redelijk gelukt. Het medefinancieringsprogramma is hervormd. De hulpbesteding is geleidelijk ontbonden. Voorafgaand aan mijn ministerschap had ik in de Kamer kritiek uitgeoefend op de vorming van de FMO, die naar mijn mening teveel een *Nederlandse* instelling was. Ik achtte het van wezenlijke betekenis dat de belangen van het Nederlandse bedrijfsleven niet primair zouden staan binnen de FMO. De FMO kreeg daarom een nieuwe wettelijke basis. Maatschappelijke betrokkenheid heeft een grondvlak nodig, geen belangen om er zelf beter van te worden. Ik wilde ook niet met het medefinancieringsprogramma doorgaan als ik niet op dat punt zaken kon veranderen.

We streefden naar een zekere puurheid. Misschien gingen we daarin te ver. Ik heb in de jaren negentig wel eens voorgesteld om de Nederlandse hulp niet verder te ontbinden dan tot het gemiddelde percentage van de gezamenlijke donorlanden, dat wil zeggen ongeveer 0,4 procent te ontbinden. De hulp die daarboven uitsteeg zou dan gebonden kunnen worden. Minder puur, meer pragmatisch, mede om de binnenlandse steun niet te verliezen. We hebben dat toch maar niet gedaan, om in het internationale overleg sterker te kunnen blijven staan.

Maar zelfs als je alles puur en zuiver doet, kunnen de prioriteiten die je van een minister van een ontwikkelingsland te horen krijgt zijn ingestoken door anderen, bijvoorbeeld door Nederlandse bedrijven. Waarom vraagt een land om hulp voor een

⁴³ Op zaterdag 18 juni 1955 hield koningin Juliana een toespraak in de St. Pieterskerk te Leiden waarin zij een krachtig pleidooi hield voor internationale solidariteit.

⁴⁴ Op initiatief van de NOVIB, het Nederlands Unicef Comité, Unesco Centrum Nederland, de Stichting Oecumenische Hulp en het katholieke Mensen in Nood verzorgden de omroepen op zaterdag 19 februari 1966 een live televisie-uitzending van de actie 'Eten voor India'. Tussen 11.00 en 13.00 uur werd onder de bezielende presentatie van tv-persoonlijkheden Mies Bouman en Willem Duys een recordbedrag van 18,1 miljoen gulden opgehaald. Door heel Nederland hielden die ochtend alle kerken, gemeentehuizen en provinciale griffies hun deuren open voor giften.

baggerproject in plaats van bijvoorbeeld draaibanken voor het middelbare beroepsonderwijs? Is de Nederlandse baggeraar toevallig langs geweest? Dat weet je niet. Bovendien, die baggeraar heeft het recht daartoe. En die minister moet zelf beslissen wat zijn prioriteiten zijn. Het land is soeverein. Je kunt het dilemma trachten op te lossen door alles te ‘tenderen’. Als die Nederlandse baggeraar er als de beste uitkomt, is het proces dan geheel en al correct afgewikkeld? Of heeft die baggeraar de autoriteiten toch weten om te kopen?

– *Dat brengt ons op een ander punt: in hoeverre had u als minister zicht op de uitvoering van het beleid?*

Zoveel mogelijk. Ik heb getracht er bovenop te zitten. Daarom is mij wel verweten aan micromanagement te doen. Maar ik wilde mij niet beperken tot het algemene beleid, tot analyse en het vertellen van het grote verhaal. Ik wilde voorkomen dat er een kloof zou ontstaan tussen theorie en praktijk.

– *Maar was dat ook zichtbaar? Vonden bijvoorbeeld aan de hand van de rapporten die de IOV opstelde daadwerkelijke bijstellingen plaats?*

De oprichting van de IOV was mijn idee, overigens pas aan het eind van mijn eerste periode. Andere departementen hadden inspecties, wij nog niet. Ontwikkelingssamenwerking stond nog in de kinderschoenen. Dat leek nog geen probleem te zijn, want er was veel maatschappelijke steun voor ontwikkelingssamenwerking. Ik voorzag echter dat het niet zo zou blijven. Dus er moest een Inspectie Ontwikkelingssamenwerking te Velde komen om die kritiek voor zijn. Die Inspectie moest onafhankelijk onderzoek kunnen verrichten en haar bevindingen onafhankelijk kunnen vaststellen en publiceren.

Ik heb laten vastleggen dat de Inspectie ook onderzoek kon doen op verzoek van de minister. Als regel gold dat ieder rapport naar de Kamer zou worden gestuurd – *geen* geheime rapporten! – en dat ieder rapport direct voorzien zou worden van een ministeriele reactie. Die structuur heeft goed gewerkt. In de jaren tachtig heeft de IOV talloze uitstekende rapporten gepubliceerd over specifieke, vaak ook kleinere programma’s en deelprogramma’s. Toen ik in de jaren negentig weer minister was, ben ik daar mee doorgegaan. Er is *geen* onderdeel van de Nederlandse overheidsbegroting dat zo geëvalueerd is als de hulpverlening.

– *Na uw ministerschap werd u weer Tweede Kamerlid. Hoe was het om tegenover een minister te staan die zei uw beleid uit te voeren⁴⁵?*

De Koning was een goed politicus en geliefd op het departement en had verstand van zaken. Hij heeft het goed gedaan. Hij heeft het beleid in grote lijnen voortgezet. Ik heb dat later anders meegemaakt. In de jaren negentig heeft mijn opvolgster Herfkens⁴⁶ stelselmatig veel veranderd.

– *Daarna werd u adjunct-secretaris van de UNCTAD. Hoe heeft u die periode ervaren? Want in die tijd werd de rol van de UNCTAD min of meer in de marge gedrongen.*

⁴⁵ De opvolger van Pronk was J. de Koning, die van 1977 tot 1981 minister voor Ontwikkelingssamenwerking was.

⁴⁶ E.L. Herfkens was van 1998 tot 2002 minister voor Ontwikkelingssamenwerking.

Ik had mij – samen met Lubbers⁴⁷, die was er als Minister van Economische Zaken ook zeer in geïnteresseerd – veel met de agenda van UNCTAD beziggehouden. En toen kwam vanuit Genève het verzoek of ik Adjunct Secretaris Generaal wilde worden. Dat was een probleem, want de toenmalige Nederlandse regering had reeds iemand anders als kandidaat naar voren geschoven. Bovendien hadden de Amerikanen tegen mijn kandidatuur gelobbyd. Maar de ontwikkelingslanden en Secretaris-Generaal Corea⁴⁸ wilden mij wél in die functie. Er zijn toen diplomatieke onderhandelingen gevoerd, waar ik buiten stond, maar die uiteindelijk resulteerden in mijn benoeming. Bij mijn binnenkomst had ik er overigens een prettig gesprek met de Amerikaanse ambassadeur. Hij zei: 'Ik heb tegen je gelobbyd, maar je bent er nu, prima, welkom, dan kunnen we samenwerken.'

Het grote probleem met de UNCTAD was toen de overgang van de Carter administratie naar die onder President Reagan⁴⁹. Toen kwamen in de VS al die anti-VN *think tanks* naar voren. We hadden het erg moeilijk in die jaren. Wat de internationale economische samenwerking betreft eindigden de jaren zeventig met het mislukken van de GATT-onderhandelingen, van UNCTAD V⁵⁰ en van de CIES⁵¹. Er kwam helemaal niets uit. De euforie van de eerste helft van de jaren zeventig was verdwenen. Daarvoor kwamen aanpassingsbeleid van de jaren tachtig en de schulden crisis in de plaats.

UNCTAD was lange tijd een confrontatie-organisatie geweest. Prebisch⁵², de eerste Secretaris Generaal, had de centrum-periferie-theorie gelanceerd: het centrum zuigt de wereldperiferie leeg. Dat was ook wel een beetje zo, maar die constatering leidt onvermijdelijk tot een politiek van confrontatie. Zelf had ik met McNamara⁵³ samengewerkt bij de oprichting van de Brandtcommissie⁵⁴. Die commissie stelde vast, in haar rapport dat in die tijd verscheen, dat er wederzijdse afhankelijkheden bestonden en dat er dus op alle terreinen een gemeenschappelijk programma nodig was: schulden, grondstoffen, hulp, investeringen, etc. Maar niemand pikte dat op. Men zag het niet, of de crisis was te groot. Corea deed dat als Secretaris-Generaal van de UNCTAD echter wél. Maar de UNCTAD werd door vele Westelijke landen niet meer vertrouwd. De confrontatiepolitiek had al te lang geduurd.

Aan het begin van de jaren tachtig ging de GATT zich ook bezighouden met handelspolitieke vraagstukken van ontwikkelingslanden. De westerse landen wilden toen daarover voortaan alleen nog maar in dat kader onderhandelen, in plaats van in het kader dat daar voor was gecreëerd, de UNCTAD. Dus UNCTAD zakte weg.

⁴⁷ R.F.M. Lubbers was in het kabinet-Den Uyl minister van Economische Zaken.

⁴⁸ G. Corea was van 1974 tot 1984 secretaris-generaal van de UNCTAD.

⁴⁹ R.W. Reagan was van 1981 tot 1989 president van de Verenigde Staten.

⁵⁰ Manilla, 7 mei – 3 juni 1979.

⁵¹ De Conferentie Internationale Economische Samenwerking begon op 16 december 1975 in Parijs. Negentien ontwikkelingslanden en acht geïndustrialiseerde landen confereerden over energievraagstukken, grondstoffenproblemen, ontwikkeling en financiën. Doel was om meer rationaliteit en gerechtigheid in de wereldeconomie te brengen. Het slotdocument van de conferentie die op 3 juni 1977 werd afgesloten, bevatte aanbevelingen als het instellen van een gemeenschappelijk fonds voor grondstoffen en een actieprogramma voor ontwikkelingslanden met lage inkomsten. Over diverse vraagstukken inzake energie, grondstoffen en ontwikkeling werd geen overeenstemming bereikt.

⁵² R.F. Prebisch was van 1964 tot 1969 secretaris-generaal van de UNCTAD.

⁵³ R.S. McNamara was van 1968 tot 1981 president van de Wereldbank.

⁵⁴ De commissie werd in mei 1977 ingesteld onder leiding van oud-bondskanselier Willy Brandt en had tot taak het formuleren van aanbevelingen voor acties die zouden leiden tot een versnelde sociale en economische ontwikkeling in de ontwikkelingslanden. Nederland nam de helft van de kosten van de commissie voor zijn rekening. Zie ook M.L.J. Dierikx e.a., *Nederlandse ontwikkelingsamenwerking. Bronnenuitgave. Deel 4, 1973-1977* (Den Haag: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis 2005), pp. 625-628.

– Had dat niet ook te maken met de noord-zuidtegenstellingen die veranderden, de differentiatiediscussie.....

De noord-zuid-tegenstelling raakte versleten. Ontwikkelingslanden konden geen vuist maken en moesten zich onderwerpen aan de voorwaarden die hen werden opgelegd bij schuldenregelingen, investeringsfinanciering en handelsliberalisatie. Corea noemde de jaren tachtig ‘a lost decade for development’. Het was pas op de plaats, aanpassen, er kwam niets nieuws. De alternatieve ideeën en voorstellen waren niet radicaal, maar er kwam toch weinig van terecht. Er kwam bijvoorbeeld een fonds dat zelfstandig op de wereldmarkt kon opereren ter stabilisatie van grondstoffenprijzen, maar dat fonds werd nooit operationeel. Er werden afspraken gemaakt over een voorkeursbehandeling voor schepen uit de ontwikkelingslanden bij transport van hun eigen producten, maar deze werden nauwelijks uitgevoerd. Onderhandelingen over de instelling van een nieuwe internationale reserve valuta naast de dollar (de zogeheten speciale trekkingsrechten) ketsten af. Er kwam geen algemene schuldenregeling. De hulp stagneerde. Ontwikkelingslanden moesten bezuinigen op onderwijs, gezondheidszorg, landbouw en plattelandsontwikkeling

– In hoeverre hebben deze ontwikkelingen uw kijk op ontwikkelingssamenwerking veranderd?

Ten gevolge van globalisatie en de financiële machtsconcentraties zijn de mogelijkheden nu geringer geworden. Transnationale ondernemingen zijn *footloose* geworden. De wereld is anders. Je moet niet meer komen met ideeën van destijds, die pasten in *die* tijd.

Overigens zijn de ideeën zijn voortdurend aangepast. Die continue vernieuwing van concepten en van het ontwikkelingsidoom heeft zelfs geleid tot *hypes*, en tot een overmatig snelle opeenvolging van prioriteiten: aanpassing met een menselijk gezicht, milieu, gender, participatie, *ownership*, *bottom up*, *human security*, duurzaamheid, een *rights approach to poverty eradication*, *responsibility to protect*. Je kunt de hele geschiedenis van het ontwikkelingsbeleid beschrijven in termen van opeenvolgende snelle conceptuele veranderingen en daarop aansluitende beleidsveranderingen. Dat werden soms modes, maar dan wel als antwoord op gezamenlijk geconstateerde nieuwe knelpunten die zich voordeden *na* de aanvaarding van de vorige mode.

– Heeft u dat ook zo aangetroffen toen u in 1989 terugkwam als minister?

Het was het einde van de aanpassingsperiode, die de samenwerking tussen noord en zuid had verlamd. De Berlijnse Muur was gevallen, en dat betekende het einde van de Koude Oorlog tussen Oost en West. De wereld veranderde snel. We hebben getracht de consequenties uiteen te zetten in een tweetal omvangrijke beleidsnota's: *Een wereld van verschil*⁵⁵ (over globalisering en armoede) en – een jaar later – *Een wereld in geschil*⁵⁶ (over

⁵⁵ De nota *Een wereld van verschil. Nieuwe kaders voor ontwikkelingssamenwerking in de jaren negentig* verscheen in september 1990. Pronk constateerde in de nota dat de wereld door de ineenstorting van het Sovjetblok ingrijpend was veranderd en dat het communisme als ontwikkelingsmodel had afgedaan. Economische ontwikkeling diende gebaseerd te zijn op democratie en respect voor mensenrechten. In de nota werd verder nadruk gelegd op de noodzaak van ecologische ontwikkeling, onderwijs, werkgelegenheid en gezondheidszorg. *Handelingen der Staten-Generaal*, Tweede Kamer, 1990-1991, Bijl. 21.813, no. 1-4.

⁵⁶ In 1993 verscheen naar aanleiding van de ineenstorting van een aantal niet-westerse staten en gewelddadige conflicten in de Derde Wereld de nota *Een wereld in geschil. De grenzen van ontwikkelingssamenwerking verkend*. In de nota werd vrede en maatschappelijke stabiliteit gezien als cruciale voorwaarde voor ontwikkeling. Pronk wilde meer aandacht voor transitiehulp ten behoeve van de versterking van democratie en rechtsstaat. Doelstelling bleef het bevorderen van vrijheid, democratie en mensenrechten. *Handelingen der Staten-Generaal*, Tweede Kamer, 1993-1994, Bijl. 23.408, no. 1-2.

ontwikkeling en conflict) Samen met de korte nota *'Hulp in uitvoering'*⁵⁷ (over de uitvoering van hulpprogramma's in de praktijk) vormden zij een nieuw totaalverhaal. Als ik er nu in blader dan tref ik analyses en beleidsconclusies die in principe nog steeds gelden, maar in het huidige tijdsgewricht, na de aanvaarding van het Kyoto-protocol in 1997⁵⁸, na de wisseling van de Millennia en na 11 September 2001, is er behoefte aan een nieuwe analyse en nieuwe beleidsconclusies.

– *Betekenden de jaren negentig in vergelijking met de jaren zeventig voor u geen ontgoocheling?*

In 1989 tekende zich tamelijk onverwacht een breuk af in de geschiedenis. Het was het begin van een nieuwe periode, waarvoor nieuw beleid diende te worden geformuleerd. Dat vergde aanpassingen. Ik trad in november 1989 nog aan met het idee dat ik een aantal zaken die ik sinds de jaren zeventig op mijn lijstje had staan, zou kunnen hernemen. De veranderingen van 1989 hadden echter grote consequenties voor de internationale verhoudingen, niet alleen oost-west, maar ook noord-zuid – en voor de ontwikkelingssamenwerking als zodanig. Ik wilde nieuwe ideeën die ik in de jaren tachtig had ontwikkeld inbrengen en met iets komen dat een antwoord was op de veranderde wereldverhoudingen. We hebben toen drie euforische jaren gehad: 1989 tot 1992 – een euforie van democratie, mensenrechten, vrede, duurzaamheid: alles kon en was mooi. De vergezichten van die korte periode werden vervolgens ingehaald door globalisering, conflicten, burgeroorlogen en dergelijke. Ik heb daarom de jaren negentig wel gekwalificeerd als een overgangperiode: in plaats van een tijdvak van ontwikkeling en samenwerking een periode van stagnatie en confrontatie. Ik hoopte dat het een overgangperiode zou worden naar echte ontwikkelingssamenwerking, met andere woorden naar duurzame ontwikkeling en volwaardige samenwerking in gemeenschappelijk belang, op voet van gelijkheid.

– *U toonde zich destijds vrij somber.*

Ja, en ik ben nog somberder geworden. De wereldverhoudingen zijn sterk verslechterd. We gaan van crisis tot crisis: energiecrisis, voedselcrisis, klimaatverslechtering, internationale financiële crisis, fragiele staten, humanitaire crises in oorlogsgebieden. Het ergste is dat de internationale rechtsorde die ons in staat zou moeten stellen dergelijke crises het hoofd te bieden, zelf is verzwakt.

– *Wat zouden nu uw speerpunten zijn als u nu minister zou zijn? Of zouden die dezelfde zijn?*

Ontwikkeling is conflict. Er is geen ontwikkeling zonder conflict. Dat is mijn uitgangspunt. Dat betekent dus dat je de basisoorzaken van conflicten moet aanpakken. Die zijn niet alleen economisch, maar breed van karakter. In het ontwikkelingsbeleid zal daarom, behalve aan de economie, meer aandacht gegeven moeten worden aan politiek, cultuur en milieu. Het beleid zal zich vooral moeten richten op landen die worstelen met complexe conflicten, waarin deze vier factoren elkaar beïnvloeden. Het beleid richt zich tegenwoordig in toenemende mate op landen die het redelijk doen: stabiel, gekenmerkt door goed bestuur. Het zou zich daarentegen vooral moeten richten op landen die het niet goed doen, dus de conflictlanden, landen in oorlog, landen die uiteenvallen. Daar zijn de grote problemen. Het stellen van *good governance* als voorwaarde die vervuld moet worden aler een land aanspraak kan maken op hulp en samenwerking is een anomalie.

⁵⁷ *Hulp in uitvoering. Ontwikkelingssamenwerking en de herijking van het buitenlands beleid* (Den Haag: SDU, 1995).

⁵⁸ Het Verdrag van Kyoto uit 1997 regelt de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. Het maakt deel uit van de tijdens de milieuconferentie van Rio de Janeiro in 1992 afgesloten Klimaatverdrag.

Het is onduidelijk wat men onder het begrip 'goed bestuur' zou moeten verstaan. Er is naar mijn mening geen algemeen geldend systeem van goed bestuur. Wat bestuurlijk goed is voor een land verschilt per samenleving, per cultuur en per fase van economische ontwikkeling. Daarom kan men hoogstens spreken over beter bestuur, beter dan voorheen, niet beter dan elders. Beter bestuur is per definitie niet een voorwaarde voor ontwikkeling, maar een resultaat van een ontwikkelingsproces, dat van buitenaf is ondersteund. Stabiliteit en goed bestuur, zo dat al bestaat, wordt wel gehonoreerd door de markt, dat hoef je niet met hulp te honoreren. Als de markt vindt dat een land in aanmerking komt voor investeringen en kredieten, is hulp in de vorm van zachte leningen en giften niet nodig. Concentreer je dus juist op andere situaties. Creëer daar condities voor verbetering. Hulp is een katalysator, meer niet. Met hulp breng je iets binnen om een intern proces beter, sneller of harmonieuzer te laten verlopen en niets anders. Je voegt iets toe aan de in een land reeds aanwezige factoren, zodat die beter op elkaar kunnen inwerken. Buitenlandse hulp, op welk terrein dan ook, is niets meer dan een katalysator. Dat besef noopt tot bescheidenheid. Dat is een van de lessen die ik heb geleerd.

Het interview vond plaats te Den Haag op 7 maart 2008. Interviewers waren drs. L.J. van Damme en dr. M.G.M. Smits.